

Kirklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kıraat İlminin Öncüleri Sergisi
Hazırlayan: Dr. Öğr. Üyesi Eyüp ÖZTÜRK

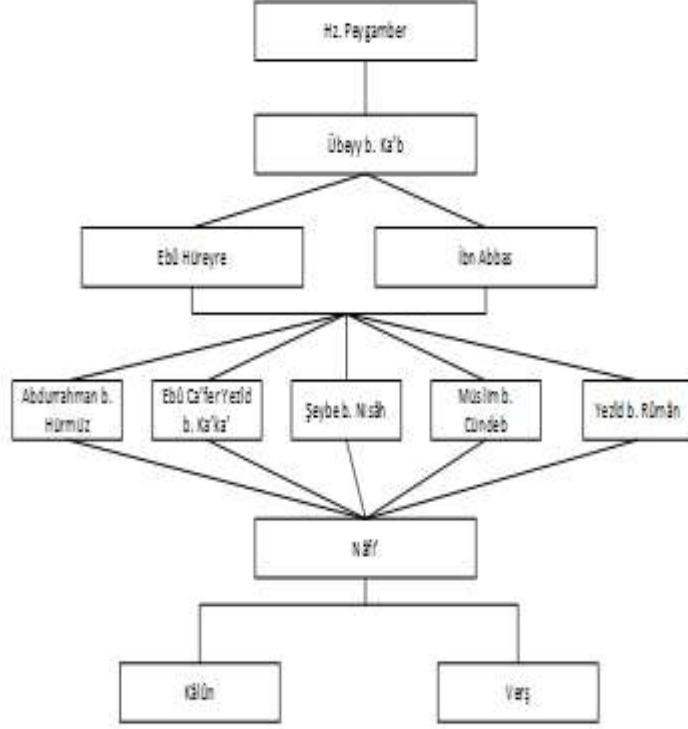

1. NÂFİ' B. ABDURRAHMAN (ö. 169/785)

نافع بن عبد الرحمن

Nâfi' B. Abdurrahman'ın Kıraat isnadını gösteren şema

Aslen İsfahanlı olup Medine'de doğduğu tahmin edilmektedir. Hicri 70 yılında dünyaya gelmiştir. Ebû Nuaym, Ebû Abdullah, Ebû Muhammed, Ebû

Abdurrahman ve Ebû'l-Hasan künyeleriyle de anılmış, Ca'vene b. Şeyb el-Leysi'nin mevlâsı olduğu için Leysi nisbesiyle zikredilmiştir. Kıraat ilmini tâbiinden öğrenen Nâfi' bu nesilden yetmiş kadar kişiden faydalandığını söylemiş, bunlardan iki zatın ittifak ettiği okuyuşu aldığını, bir kişinin şüphe ve tereddüt gösterdiği veya şâz bir vecih niteliğiyle ortaya koyduğu okuyuşları terkettiğini belirtmiş (Mekkî b. Ebû Tâlib, s. 16-17; Zehebi, Ma'rifetü'l-kurrâ', I, 244) ve kıraatini bu metotla oluşturduğunu zikretmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin kaydettiğine göre meşhur on kıraat imamından Ebû Ca'fer el-Kârî ile Abdurrahman b. Hümmüz el-A'rec, Şeybe b. Nisâh, Yezîd b. Rûmân ve Müslim b. Cündeb'in onun hocaları arasında ön plana çıktığı, bunların kıraat ilmini Übey b. Kâ'b'ın talebesi Abdullah b. Ayyâş'tan aldığı görülmektedir. Ayrıca Medine'de muhtesip olarak görev yapan Nâfi' hadisle de meşgul olarak Abdurrahman b. Hümmüz el-A'rec, Âmir b. Abdullah b. Zübeyr, Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Nâfi' Mevlâ İbn Ömer gibi isimlerden rivayette bulunmuştur. (İbn Adî, VII, 2515).

Kıraat ilminde Mâlik b. Enes, İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî, İbn Verdân, İbn Cemmâz, Kâlûn ve Verş onun önde gelen talebeleri arasında yer alırken bunlardan İsmâil b. Ca'fer ve Kâlûn ile Asmaî, Ka'nebi, İbn Vehb ve diğerleri kendisinden hadis rivayet etmiştir. Kâlûn ile Verş, onun kıraatinin meşhur iki râvisi olup rivayetleri hemen bütün kıraat kitaplarında ortaklaşa yer almış ve Nâfi' kıraati bu iki zatın okuyuşuyla yaygınlık kazanarak günümüze ulaşmıştır.

İmam Mâlik'e göre Medineliler'in kıraati sünnettir ve bu

kıraat Nâfi'in kıraatidir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel de babasına hangi kıraatten daha çok hoşlandığını sorduğunda ondan, "Medineliler'in kıraatini bu olmadığında Âsım b. Behdele'nin kıraatini" cevabını almıştır. Mekkî b. Ebî Tâlib'e göre Nâfi'in ve Âsım b. Behdele'nin kıraatleri en güvenilir, senet açısından en sahih ve dil bakımından en fasih kıraatlerdir. (el-İbâne, s. 50)

Nâfi'in kıraati önce Medine ve çevresinde benimsenip okunmuş, Enderâbî'nin (ö. 470/1077) belirttiğine göre en az onun dönemine kadar bu çevrede varlığını sürdürmüştür. Âsım b. Behdele'nin kıraati kadar olmamakla birlikte asırlar içinde çeşitli coğrafyalarda kabul görmüş, bugüne kadar bazı İslâm ülkelerinin tercih ettiği bir okuyuş olmuştur. Nitekim İbn Mücâhid (ö. 324/936) bazı Mısırlılar'ın onun kıraatini benimsediklerini belirtmiş (Kitâbü's-Seb'a, s. 87) ve bu kıraat özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır. Makdîsî'nin açıklamalarına göre IV. (X.) yüzyılda Mağrib bölgesinde sadece onun kıraati okunmaktaydı ve Mısır'da da durum hemen aynıydı (Ahsenü't-tekâsım, s. 203, 238).

Bugün Mısır ve Tunus'un bazı bölgeleriyle Libya'da talebelerinden Kâlûn'un, Cezayir ve Fas'ın tamamıyla Tunus ve Mısır'ın bazı bölgelerinde Verş'in rivayetinin okunduğu görülmekte (İbn Âşûr, I, 63), bu ülkelerde neşredilen mushafalarda noktalama ve harekelenme Kâlûn ve Verş'in rivayetleri esas alınarak yapılmaktadır.

Nâfi' 169 (785) yılında Medine'de vefat etmiştir.

Nâfi kıraatinin dikkat çeken bazı özellikleri şöylece sıralanabilir:

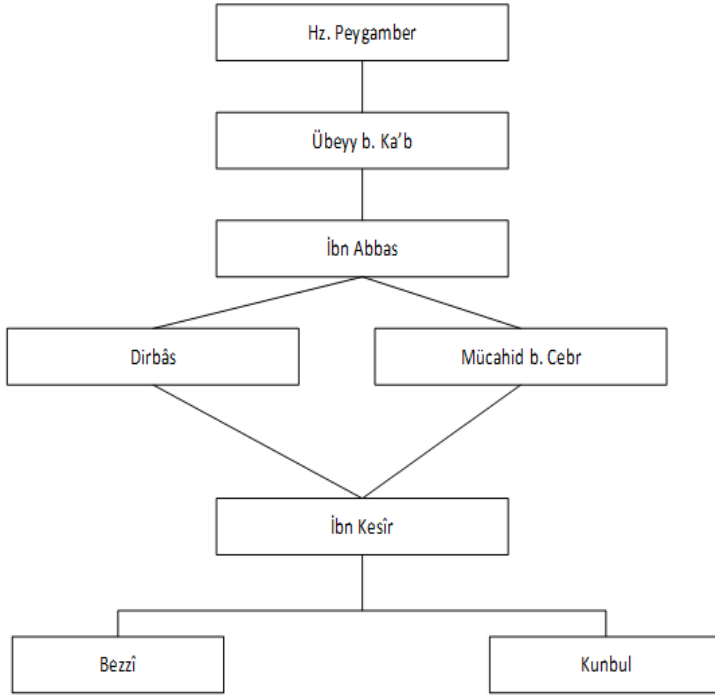
1. "الأنبياء، النبوة، النبيين" gibi kelimeler "الأنبياء، النبوة، النبيين" şeklinde hemze ile okunur.
2. Yan yana gelen iki hemzeden "شهداء إذا" örneğinde olduğu gibi ilki fethalı, diğeri kesreli ise ikinci hemze teshîl edilir: "شهداء هذا" gibi.
3. Geçtiği her yerde "تتكرون" kelimesindeki "ن" harfi teşdid ile okunur: "تتكرون".
4. Kâlûn'un rivayetinde cem' "mim"leri hem sılasız hem sıla ile icra edilir: "أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ" gibi.
5. Yine Kâlûn'un rivayetinde "هو" ve "هي" zamirlerinden önce "و" harflerinden biri bulunduğu "هـ" harfi sâkin okunur: "وهو، وهي، فهو، فهي".
6. Verş'in rivayetinde sâkin bir harften sonra katî hemzesi geldiğinde nakil yapılır. Buna göre meselâ: "مَنْ" "مَنْ" ifadesi "مَنْمَنْ" şeklinde, "الأخرة" kelimesi "الأخرة" diye okunur.

Eserleri.

1. Tefsîru Nâfi' b. Ebî Nu'aym el-Medenî
2. Vakfû't-tamâm
3. Adedü'l-Medîniyyi'l-evvel
4. el-Adedü's-sânî
5. Müteşâbihü'l-Kur'ân

2. İBN KESİR, EBÛ MA'BED (ö. 120/738)

İbn Kesir'in Kıraat isnadını gösteren şema

Tam adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesir b. Amr ed-Dârî'dir.

Hicrî 45 (665) veya 48 (668) yılında Mekke'de doğdu. Hayatının ilk dönemlerinde aktarlık yaptığı ve Bahreyn'in güzel kokularıyla tanınan Dârîn Limanı'na nisbetle bu lakapla anılmıştır. Künyesi Ebû Ma'bed'dir. Sahâbî neslinden Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Enes b. Mâlik'le görüşen ve bir müddet Irak'ta ikamet edip Mekke'ye dönen İbn Kesir Kur'an derslerini Mücahid b. Cebr'den ve Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı Dirbâs'tan aldı. İbn Kesir Mücahid b. Cebr, Dirbâs, İkrime el-Berberî, Ebû'l-Minhâl Abdurrahman b. Mut'im, Muhammed b. Kays b. Mahreme'den hadis rivayet etti. Ma'rûf b. Müşkân, Şibl b. Abbâd, İsmâil b. Abdullah el-Kıst, Halil b. Ahmed Kur'an ve kıraat talebeleri arasında yer alırken Ebû Amr

b. Alâ ondan bir hatim indirmiş; İbn Cüreyc, Eyyüb es-Sahtiyânî, Hammâd b. Seleme, Cerir b. Hâzim, Abdullah b. Ebû Necîh gibi âlimler kendisinden hadis rivayet etmiştir.

İbn Kesir 120 (738) yılında Mekke'de vefat etti. (en-Neşr, I, 120).

İbn Mücahid, İbn Kesir'i Kitâbü's-Seb'a'sındaki yedili sistemine alırken kendi dönemine kadar Mekkeliler arasında onun kıraati üzerinde icmâ hâsıl olduğuna dair tesbitini (Kitâbü's-Seb'a, s. 65-66) göz önünde bulundurmıştır. Enderâbî'ye göre de İbn Kesir hem Mekke'nin kâriidir hem Mescid-i Harâm'ın mukriidir; Mekkeliler onun kıraatında birleşmiş, Enderâbî'ye kadar bu tercihlerini korumuşlardır (Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn, s. 65). Zehebî'nin belirttiğine göre İbn Kesir aynı zamanda bir vâizdi; talebelerine ders okutacağı zaman onlara önce vaaz ediyor, Kur'an tilâvetine mânen hazır halde başlamaları için bu yolu seçtiğini söylüyordu (Ma'rifetü'l-kurrâ', I, 201).

Kaynaklar, İbn Kesir kıraatinin tesbitinde genellikle Bezzî ve Kunbul'un rivayetlerini esas almışlarsa da bu rivayetlerin temellerini oluşturmaları açısından Şibl b. Abbâd ve Ma'rûf b. Müşkân ile İsmâil b. Abdullah el-Kıst'ın onun talebeleri arasında farklı yerleri olduğu anlaşılmaktadır.

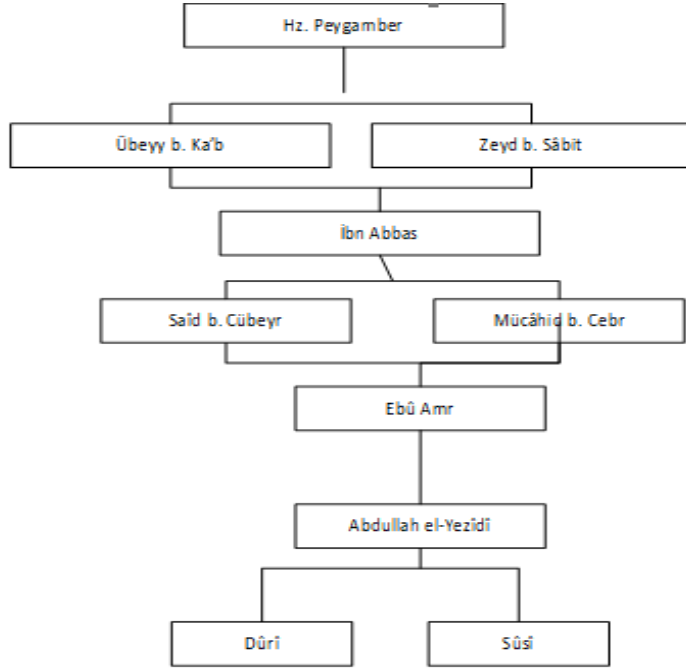
İbn Kesir kıraatinin bazı özellikleri şöylece sıralanabilir:

1. Kur'an-ı Kerim'de geçen *صراط* ve *الصرات* kelimelerini Kunbul'un rivayetinde *سراط* ve *السرراط* diye okur.
2. *هم*, gibi cemi zamirlerin "mîm"lerine zamme verir ve önlerine uzatan vav takdir eder (sıla yapar): *كمو*, *همو* gibi.
3. Sâkin bir harften sonra gelen müfred müzekker gâib zamirlerini harekeleri doğrultusunda uzatarak (önelerine med harfi takdir ederek) okur: *منه* gibi.
4. Kur'an'da geçtikleri her yerde *هُزُوا* kelimesini *القدس* ("dâl"i sükûnla) *أرنا* ("râ"yı sükûnla), *أكلها*, *الأكل*, *أكل*, *أكلها*, *أكلها* kelimelerindeki "kâf"i sükûnla *أكلها* şeklinde okur.
5. *القرآن* kelimesindeki hemzeyi haffeder: *القرآن*.

3. EBÛ AMR B. ALÂ' (ö. 154/771)

أبو عمرو بن العلاء

Ebû Amr'ın Kıraat isnadını gösteren şema

Tam adı Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ' el- Mâzinî el-Basrî'dir.

Hicrî 70 (689) yılında Mekke'de doğdu. Temîm'in Mâzin koluna mensup olması sebebiyle Mâzinî, hayatının büyük bölümünü Basra'da geçirmesi dolayısıyla Basrî nisbesiyle anılmıştır.

Henüz küçük bir çocukken kıraat dersi almaya başlamıştır. İbn Mücâhid, Ebû Amr'ın kıraat ilmini Hicaz kurrâsından öğrendiğini ve bu ilimde onların metodunu benimsediğini söylemektedir (Kitâbü's-Seb'a, s. 82). Kendisinin anlattığına göre yirmi yaşının üstünde bir genç iken Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin adamlarına yakalanmamak için Irak'tan kaçan babasıyla birlikte Yemen'e gitmiş, Yemen çöllerinde Haccâc'ın öldüğünü öğrenmeleri üzerine Basra'ya dönmüşlerdir.

Ebû Amr 154 (771) yılında Kûfe'de vefat etti.

Ebû Amr Mekke'de Mücâhid b. Cebr, Saïd b. Cübeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime b. Hâlid, kurrâ-i seb'adan Ebû Ma'bed İbn Kesîr; Medine'de Yezîd b. Rûmân, Şeybe b. Nisâh ve kurrâ-i aşereden Ebû Ca'fer el-Kârî; Kûfe'de kurrâ-i seb'adan Âsım b. Behdele; Basra'da Yahyâ b. Ya'amer, Nasr b. Âsım ve Hasan-ı Basrî gibi tanınmış âlimlerden kıraat

okudu. Mücâhid ve Saïd b. Cübeyr başta olmak üzere kıraat hocalarının çoğu bu ilmi Abdullah b. Abbas'tan öğrendiğine göre Ebû Amr'ın kıraat ilmindeki esas senedini Ebû Amr b. Alâ - Mücâhid ve Saïd b. Cübeyr - Abdullah b. Abbas - Übeyy b. Ka'b - Hz. Peygamber olarak tesbit etmek mümkündür. Kendisinden de Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî, Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf, Abdülvarîs b. Saïd el-Anberî, İshâk b. Yûsuf el-Ezrak, Hârûn b. Mûsâ el-A'ver, Şücâ' b. Ebû Nasr, Hüseyin b. Ali el-Cu'fî, Ali b. Nasr el-Cehdamî arz ve semâ yoluyla kıraat öğrenirken Şebâbe b. Sivâr, Ebû Ubeyde et-Teymî, Asmaî ve Hammâd b. Zeyd gibi âlimler hadis rivayet ettiler ve Arap edebiyatı sahasında faydalandılar. Halîl b. Ahmed ondan nahiv öğrendi. Sibeveyhi, İsâ b. Ömer el-Hemedânî ve kurrâ-i seb'adan Hamza b. Habîb ez-Zeyyât da Ebû Amr'ın talebeleri arasında yer alarak kendisinden bazı kıraat vecihleri rivayet ettiler.

Talebeleri içinde Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin ayrı bir yeri olmalıdır. Zira Yezîdî onun kıraatıyla ilgili rivayetlerin başlıca kaynaklarından birini oluştururken Ebû Amr'ın kıraatı için tercih edilen iki râvi Dûri ve Sûsî'nin de hocaları olmuştur.

Ebû Amr'ın kıraatini beğenen hocası Saïd b. Cübeyr bu okuyuşunu korumasını ondan istemiş, Ahmed b. Hanbel de kendisine sorulan bir soru üzerine Ebû Amr'ın kıraatini tavsiye ettiğini söylemiştir.

Bugün de Ebû Amr'ın kıraatı bazı İslâm ülkelerinde bu işin uzmanlarının gayretiyle veya bazı öğretim kurumlarının programları içinde diğer meşhur kıraatlarla birlikte okutulmaktaysa da Sudan, Nijerya ve bazı Orta Afrika ülkeleri istisna edilecek olursa yaygın bir tilâvet metodu olarak İslâm dünyasında varlığını koruyamamıştır.

İbn Mücâhid'in değerlendirmesine göre Ebû Amr, kıraatini icra ederken tekellüften sakınmış, cevaz ölçülerini aşmamak şartıyla olabildiğince mübalağasız ve sade (tahfîf ile) okumuştur.

Ebû Amr 'ın kıraatinin bazı özellikleri şunlardır:

1. Kitâbü Mersûmi'l-Mushaf. Kur'ân-ı Kerîm'in resm-i hattı ile ilgilidir. Ebû Amr ed-Dânî tarafından Rûsûmü'l-Mushafî'l-Kerîm adıyla ihtisar edilmiş olup bu muhtasarın yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 4814, 14 varak).
2. Şerhu Divânî'l-Hırmık. Hırmık bint Bedr'e (ö. 50/670 [?]) ait divanın şerhidir (Brockelmann, GAL [Ar.], I, 165-166; Suppl., I, 70).
3. Kitâbü'l-İdgâmi'l-kebir (eserin yazma nüshaları için bk. el-Fihristü's-şâmil: Ulümü'l-Kur'ân, mahtûtâtü't-tecvîd, I, 5-7).
4. el-Vakf ve'l-ibtidâ'. Bir nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mecmua, nr. 18 L, 128; bk. Ali Şevâh İshâk, I, 280).
5. Takyîdü'l-emsile. Yazma bir nüshası Rabat Umumi Kütüphanesi'ndedir (nr. 1321-d, vr. 208a-223b).
6. Kitâbü'l-Emsâl. Abdülmecid Katâmîş'in belirttiğine göre Ahmed b. Muhammed el-Meydânî (ö. 518/1124) Mecma'u'l-emsâl adlı eserinde onun bu kitabından elli sekiz yerde nakilde bulunmuştur.
7. Kitâbü'l-Kırâât. Son iki eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir (bk. İbnü'n-Nedîm, s. 171; Meydânî, I, 5; Sezgin, I, 17).

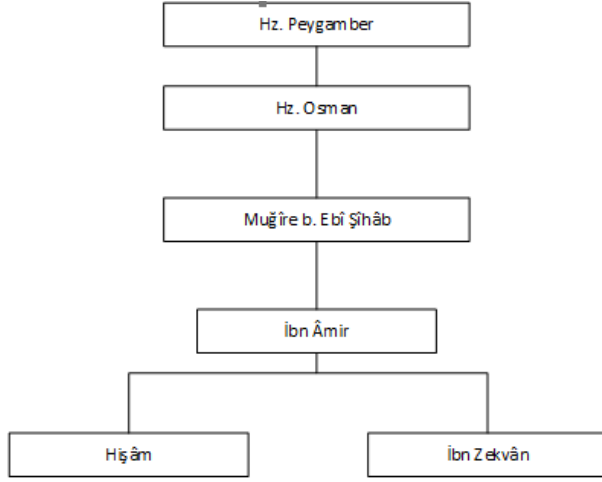
Bilinen eserleri şunlardır:

1. Kitâbü Mersûmi'l-Mushaf. Kur'ân-ı Kerîm'in resm-i hattı ile ilgilidir. Ebû Amr ed-Dânî tarafından Rûsûmü'l-Mushafî'l-Kerîm adıyla ihtisar edilmiş olup bu muhtasarın yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 4814, 14 varak).
2. Şerhu Divânî'l-Hırmık. Hırmık bint Bedr'e (ö. 50/670 [?]) ait divanın şerhidir (Brockelmann, GAL [Ar.], I, 165-166; Suppl., I, 70).
3. Kitâbü'l-İdgâmi'l-kebir (eserin yazma nüshaları için bk. el-Fihristü's-şâmil: Ulümü'l-Kur'ân, mahtûtâtü't-tecvîd, I, 5-7).
4. el-Vakf ve'l-ibtidâ'. Bir nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mecmua, nr. 18 L, 128; bk. Ali Şevâh İshâk, I, 280).
5. Takyîdü'l-emsile. Yazma bir nüshası Rabat Umumi Kütüphanesi'ndedir (nr. 1321-d, vr. 208a-223b).
6. Kitâbü'l-Emsâl. Abdülmecid Katâmîş'in belirttiğine göre Ahmed b. Muhammed el-Meydânî (ö. 518/1124) Mecma'u'l-emsâl adlı eserinde onun bu kitabından elli sekiz yerde nakilde bulunmuştur.
7. Kitâbü'l-Kırâât. Son iki eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir (bk. İbnü'n-Nedîm, s. 171; Meydânî, I, 5; Sezgin, I, 17).

4. İBN ÂMİR (ö. 118/736)

ابن عامر

İbn Âmir'in Kıraat isnadını gösteren şema

Tam adı Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî'dir.

Bugünkü Ürdün toprakları içinde yer alan Belkâ'da Ruhâb köyünde 8 (630?) yılında dünyaya geldi. Dokuz yaşında iken Dımaşk'a gitti ve muhtemelen hayatının sonuna kadar burada yaşadı.

Kıraat ilminde İbn Âmir'in asıl hocası, Kur'an'ı Hz. Osman'dan öğrenden ve Hz. Muâviye'nin hilâfeti yıllarında Dımaşk'ta Kur'an dersleri veren Muğîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'dir. Muâz b. Cebel ve Ebû'd-Derdâ'dan da Kur'an dersleri aldığı bizzat Hz. Osman'ı Kur'an okurken dinlediği de rivayet edilmiştir.

İbn Âmir'den kıraat dersi alan âlimlerden

bazıları Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî (Zemârî), kardeşi Abdurrahman b. Âmir el-Yahsubî, Rebîa b. Yezîd el-Kasîr, Ca'fer b. Rebîa, İsmâil b. Ubeydullah b. Ebû'l-Muhâcir ve Saîd b. Abdülazîz'dir.

İbn Âmir 10 Muharrem 118'de (29 Ocak 736) Dımaşk'ta vefat etti.

İbn Âmir'in kıraatinin Hz. Osman'ın kıraatine dayandığı kabulünden hareketle "Osmânî kıraat" ifadesi kullanılmaktadır. İbn Âmir'in bizzat Hz. Osman'a talebe olduğuna veya onu Kur'an okurken dinlediğine ya da kıraati Hz. Osman'dan alan Muğîre b. Ebû Şihâb'dan bu ilmi öğrendiğine dair rivayetler Emevî hâkimiyetindeki Şam'da bir övünç vesilesi olarak değerlendirilmiş, kıraat imamları içinde bu ilmi doğrudan bir sahâbîden veya talebesinden alan başka bir kimse bulunmadığı belirtilmiştir. (Makdisî, s. 142-143)

Bu kıraatin bir beğeni konusu olarak ileri sürülen özelliklerinden biri de diğer imamların üç ile otuz arasında değişen sayıda râvileri ve bu râviler arasında pek çok ihtilâf bulunduğu halde onun kıraatinin sadece Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî tarafından rivayet edilmiş olmasıdır. Kaynaklarda yer alan ihtilâflar da bu kıraati Yahyâ'nın talebeleri İrâk b. Hâlid ve Eyyûb b. Temîm'den alan ve İbn Âmir'in okuyuşu için kıraat kitaplarında ortaklaşa tercih edilen iki râvi Hişâm b. Ammâr ile İbn Zekvân arasındadır.

Ebû Ali el-Ahvâzî, İbn Âmir'in kıraatinin herhangi bir unsurunda rivayet ve habere aykırı bir şey bulunmadığını, diğer bir ifadeyle onun kıraatinin her bir vechinin sahih bir isnadı olduğunu söylemiş (İbnü'l-Cezerî, I, 425), Enderâbî de İbn Âmir'in Selef yolundan ayrılmadığını, kıraatinde nakle ve rivayete aykırı hiçbir unsur yer almadığını ifade etmiştir.

İbn Âmir'in kıraati ilk asırlarda Şam ve Yukarı Mezopotamya bölgelerinde yayılmış, İbnü'l-Cezerî'ye göre Şam bölgesinde V. (XI.) yüzyılın sonuna kadar namazda ve tilâvette hep bu kıraat tercih edilmiştir. Ancak bu tarihlerde Irak'tan gelen bir âlimin Emeviyye Camii'nde Ebû Amr b. Alâ'nın kıraatini okutması üzerine halk buna yönelmiş ve bu kıraat bölgede yayılmıştır (*Gâyetü'n-nihâye*, I, 292, 424). Makdisî, Şam bölgesinde Ebû Amr b. Alâ'nın kıraatinin daha çok okunduğunu, ancak Dımaşk'ta İbn Âmir'in kıraatinin tercih edildiğini, Emeviyye Camii'nde imamın mutlaka onun kıraatiyle namaz kıldırıldığını söylemiş (*Ahsenü't-tekâsîm*, s. 180), Mısır'da ise yedi kıraatin hepsinin kullanıldığını, en az okunanın da İbn Âmir'in kıraati olduğunu belirtmiştir.

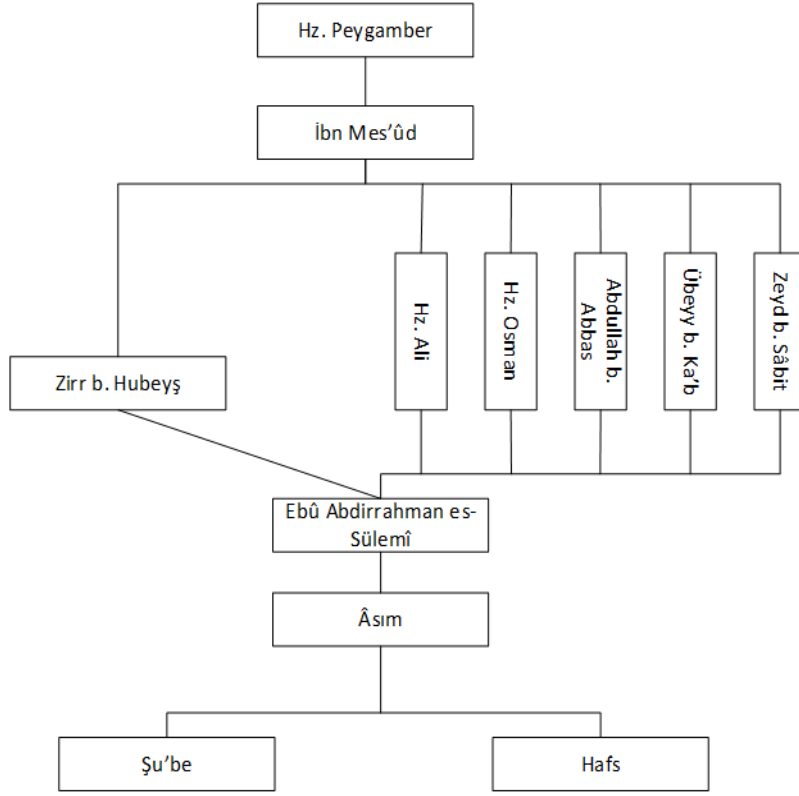
İbn Âmir'in kıraatinin bazı özellikleri şunlardır:

1. İstisnaları olmakla birlikte İbn Zekvân'ın rivayetine göre aşağıdaki on fiilde imâle yapar: خاب، طاب، ضاق، زاغ، خاف ران، زاد، شاء، جاء، حاق،
2. کelimelerini işmâm ile okur. سیت، سیء، قیل، غیض، جیء
3. کelimelerini geçtiği her yerde هزءا hemze ile okur.
4. Bazı istisnalar dışında ابراهیم kelimesini ابراهام şeklinde kıraat eder.
5. کelimelerinde "sâ"yı (ث) "tâ"ya (ت) idgam yaparak okur. ولبیت
6. کelimelerinde "zâl"i (ذ) "tâ"ya (ت) idgam yapar. اتخذتم، اتخذتم، اتخذتم

5. ÂSİM b. BEHDELE (ö. 127/745)

عاصم بن بهدلة

Âsım B. Behdele'nin Kıraat isnadını gösteren şema

Ebû Bekir Âsım b. Behdele b. Ebi'n-Necud el-Kûfî, el-Esedî künyesi ile bilinmektedir. Kıraati seb'a imamları arasında beşinci sırada gösterilen Âsım, ayrıca nahiv imamlarından biridir. Muâviye b. Ebî Süfyan zamanında (661-680) Kûfe'de doğduğu ve hayatını burada geçirdiği ifade edilmiştir. Behdele isminin babasının adı olduğu veya babasının adının Abdullah olup, annesinin isminin olduğu beyan edilmiştir. Hz. Peygamber'le görüştikleri bilinen Hâris b. Hassân el-Bekrî ile Ebû Rimse Rifâa b. Yesribî'ye küçük yaşta iken yetişmiş ve bundan dolayı tâbiinden sayılmıştır.

Âsım, kıraat ilmi sahasında temayüz etti; çok güzel sesi ve tilâvetiyle dikkati çekti. Hz. Osman'ın Kûfe'ye gönderdiği resmî mushafa göre Kur'an öğretmekle görevlendirilen Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den Ali b. Ebî Tâlib'in kıraatini aldı. Zir b. Hubeys el-Esedî'den de İbn Mes'ûd'un kıraatini öğrendi. Kûfe

kurrâsından olan Asım b. Behdele'nin kıraati Ebû Abdurrahman es-Sülemî - Ali b. Ebî Tâlib ve Zir b. Hubeys - Abdullah b. Mes'ûd isnadlarıyla Resûlullah'a (s.a.s) ulaşmış, talebeleri Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş ve Hafs b. Süleyman'ın rivayetleriyle meşhur olmuştur.

Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin vefatı üzerine kıraat hocası olarak onun yerini aldı. Ebû Bekir b. Ayyaş, Hafs b. Süleyman, Süleyman el-A'meş, Halîl b. Ahmed, kıraat-i seb'a imamlarından olan Ebû Amr b. Alâ ve Hamza ez-Zeyyât kendisinden bu ilimde faydalandı. İbn Hacer el-Heytemî, Ebû Hanîfe'nin de kıraat ilmini Âsım'dan öğrendiğini zikreder. (el-Hayrâtü'l-hisân, s. 89).

Talebeleri arasında üvey oğlu Hafs ile Ebû Bekir b. Ayyaş, Âsım'ın kıraatinin ebedileşmesinde farklı bir mazhariyete erdiler. Âsım kıraati denince önce bu iki talebesi hatırlanır oldu. Bunun sebebi, İbn Mucâhid'in (ö. 324/936) Kitâbü's-Seb'a'sında Âsım'ın kıraatiyle ilgili tesbitlerde diğer bazı râvîlerle birlikte bilhassa bu ikisinin rivayetlerine dayanılması, daha sonra gerek kıraat-i seb'a gerekse aşere konusunda telif edilen kaynaklarda da tercihin bu iki râviye inhisar ettirilmesidir. Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den öğrendiği kıraati Hafs'a, Zir b. Hubeys'ten öğrendiğini de Ebû Bekir b. Ayyaş'a öğrettiği bizzat Âsım'dan rivayet edilmiştir.

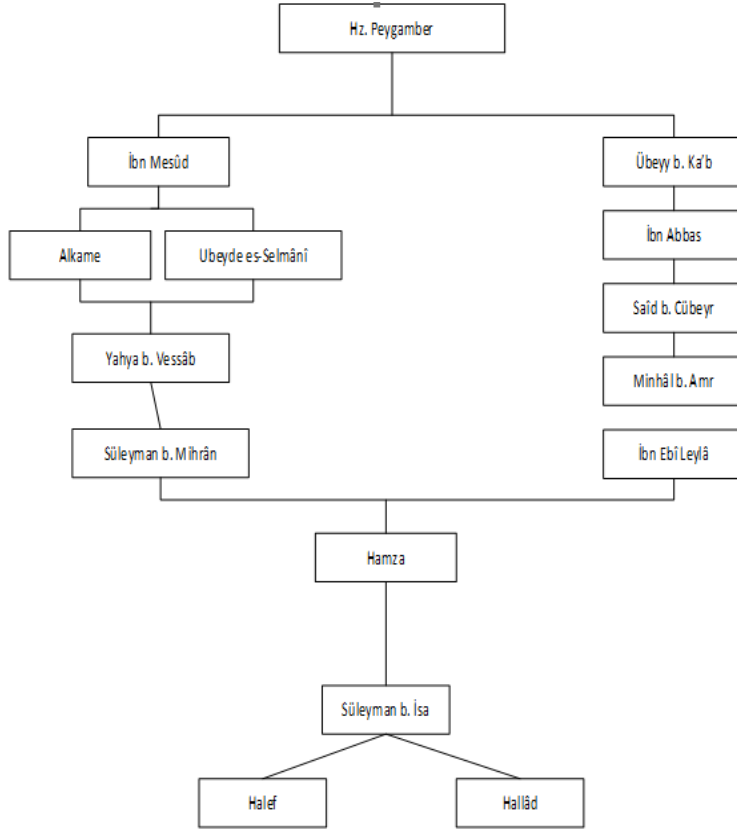
İbn Mucâhid'e kadar çevresini pek fazla genişletemeyen Âsım kıraati, özellikle Hafs'ın rivayetiyle -belki de İbn Mucâhid'in ölümünü takip eden yıllardan itibaren- Kûfe'nin ve hatta Ortadoğu'nun sınırlarını aşmış, nihayet XX. yüzyıl müslümanlarının yaklaşık yüzde doksanının tercih ettiği bir okuyuş tarzı olmuştur. Bunun sebebi, Âsım kıraatinin senedindeki sağlamlık yanında Hafs'ın rivayetindeki sadeliği, Kur'an'da birkaç kelime istisna edilecek olursa (Furkân süresinin 69. âyetinde zamiri medle okunan فيه Kıyâme süresinin 27. âyetinde idgamsız okunan وَمَنْ رَاقٍ ve Mutaffifin süresinin 14. âyetinde yine idgamsız okunan رَانَ misallerinde olduğu gibi) kaide dışı okuyuşların bulunmayışı, gerek buna bağlı olarak gerekse beyne beyne, ihtilâs ve sadece birer istisnaları bulunan (bk. Hüd 11/41; Yûsuf 12/11; Fussilet 41/44) imâle, işmam ve teshîl gibi bazı mahallî şive ve lehçelerden kaynaklanan, özellikle Arap olmayanların uygulamada zorluk çekecekleri unsurların yer almayışı olmalıdır.

Âsım b. Ebi'n-Necûd 745 yılında vefat etmiştir.

6. HAMZA B. HABİB (ö. 156/773)

حمزة بن حبيب

Hamza b. Habîb'in Kıraat isnadını gösteren şema

Tam adı Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî'dir. Kıraatî seb'a imamları arasında altıncı sırada gösterilmektedir. Kendi beyanına göre hicri 80/699 senesinde dünyaya gelmiştir. Abdullah b. Ebû Evfâ ve Enes b. Mâlik gibi bazı sahâbileri görmüş olabileceği ileri sürülmüş, ancak bu nesilden faydalanmamıştır. Kur'an ve ferâiz ilminde üstünlüğü Ebû Hanîfe tarafından ifade edilen Hamza, güzel kıraat etmeyi İbn Ebî Leylâ'dan öğrendiğini söylemiştir.

Kaynaklarda Hamza'nın kıraat hocaları arasında daha çok Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ ve Humrân b. A'yen'in zikredildiği görülmektedir. Ebû İshak es-Sebüî, Talha b. Musarrif ve Ca'fer es-Sâdık da istifade ettiği âlimler arasında zikredilir. Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*'sinde onu, Âsım b. Behdele'den harf rivayet edenler arasında saymaktadır. Buna göre onun kıratini oluştururken Âsım'dan da istifade ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İbn Mücâhid'in kendi zamanı itibarıyla Kûfe ehlinin Âsım b.

Behdele'den daha çok Hamza b. Habîb'in kıraatine yöndiklerini söylemesi en azından o dönemlerde Hamza'nın kıraatine yoğun bir teveccüh olduğunu göstermektedir.

Kıraat konusunda Hamza'dan istifade eden pek çok talebe arasında Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Şerik b. Abdullah (ö. 177/794), Muhammed b. Fadl (ö. 195/810), Hüseyin el-Ca'fi, Şuayb b. Harb ve yedi kıraat imamlarından biri olan Ali b. Hamza el-Kisâi zikredilebilir. Eserleri *Menâm fi fazîleti hıfzi'l-Kur'an*: Günümüze bir nüshası ulaşan bu risale Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Hamza b. Habîb'in kaynaklarda zikredilen diğer eserleri şunlardır:

1. *Kitâbü Kıraati Hamza*,
2. *Kitâbü'l-Ferâ'iz*,
3. *Kitâbü'l-'Aded*,
4. *Kitâbü'l-Maqtû' ve'l-mevşûl fi'l-Kur'an*,
5. *Kitâbü Eşbâhi'l-Kur'an*,
6. *Müteşâbihü'l-Kur'an*,
7. *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ*.

Nakledildiğine göre Kûfe'de kıraat sahasındaki imamet, Âsım'dan sonra Hamza'ya intikal etmiştir. Muhammed b. Heysem'in (ö. 249/863) belirttiğine göre onun dönemine kadar Kûfe Mescidi'nde daha çok Hamza'nın kıraati okunurdu. İbn Mücâhid (ö. 324/936) Kûfeliler arasında onun kıraatinin yayıldığını söylemiş Enderâbi de (ö. 470/1077) Hamza'nın kıraatinin Kûfeliler'ce benimsendiğini ve kendi zamanına kadar itibar gördüğünü belirtmiştir. İbnü'l-Faradî'nin verdiği bilgiye göre Hamza'nın kıraatı ilk asırlarda Mağrib'de de yayılmış, ancak İbn Hayrûn'un Endülüs'ten bu bölgeye gelip Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraatını öğretmesi üzerine halk daha çok Nâfi' kıraatine yönelmiştir. Mağrib'de halen yaygın olmamakla birlikte bazı bölgelerde Hamza'nın kıraatinin okunduğu söylenmektedir.

Hamza b. Habîb, Abbâsi halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775) zamanında 156 (773) senesinde Hulvân'da vefat etmiştir.

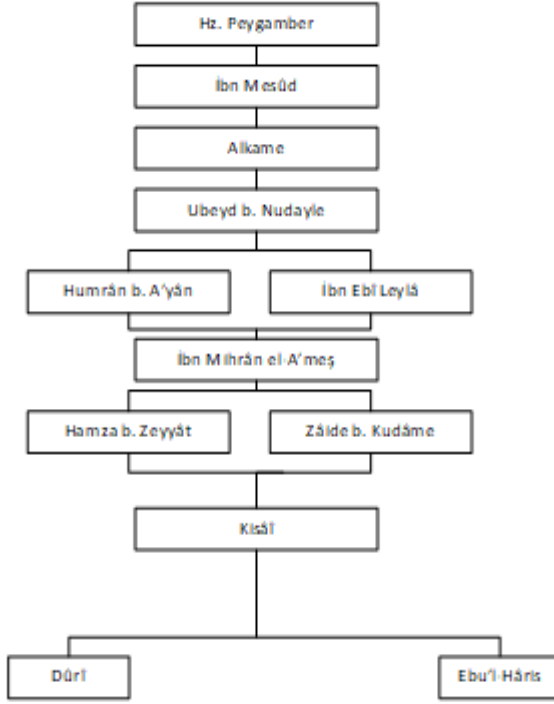
Hamza'nın kıraatinin bazı özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. اليهم، لديهم، zamirlerin ة'ları zamme ile okunur.
2. اليوم الـ / آخر، من / آمن gibi kelimelerde -bunlardan sonra sâkin bir harf bulunmaması durumunda- imâle yapılır.
3. Sâkin bir harften sonra hemze geldiğinde burada vakfedilmemek şartıyla hemzeden önce sekte uygulanır: من / آخر، من / آمن.
4. صراط kelimesi bulunduğu her yerde Halef'in rivayetinde işmâm ile okunur (buradaki işmâm، ص harfinin isti'lâ sıfatı korunmak şartıyla z'ye karıştırılarak okunmasıdır).

7. KİSÂÎ (ö. 189/805)

علي بن حمزة الكسائي

Kisâî'nin Kıraat isnadını gösteren şema

Tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî'dir.

Hicrî 120 (738) yılı civarında Bağdat'ın kuzeyinde Evânâ ile Hazîre arasında bulunan Bâhamşâ köyünde dünyaya geldi. İbn Ebî Leylâ ve Ebû Hayve Şüreyh b. Yezîd el-Hadramî'den kıraat dersleri aldı. Kisâî'den Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebû Ömer ed-Dürî, Kuteybe b. Mihrân, Ebü'l-Hâris Leys b. Hâlid gibi âlimler kıraat ilminde istifade etmiş; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Sa'dân gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Ayrıca Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserinde Kisâî'den aldığı rivayetlere bolca yer vermiştir. Kıraati talebeleri ed-Dürî ve Ebû Haris'in rivayetleriyle yaygınlık kazanmıştır.

Eserleri

1. *Müteşâbihü'l-Kur'ân*
2. *Mâ telhanü fîhi'l-'avâm*
3. *el-Bed'ü fî kışa'i'l-enbiyâ' 'aleyhimü's-selâm*
4. *Ta'likât 'alâ şıyâgi't-talâk fî beyt mine's-şi'r*
5. *Qırâetü'l-Kisâî*

Hem Kur'an okuyucusu hem Kur'an muallimi kimliğiyle Kûfeliler Hamza'dan sonra Kisâî'nin kıraatini benimsemiş ve bu kıraatin etkinliği bölgede V. (XI.) yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Kisâî kıraati, özellikle İbn Mücâhid'in yedili sisteminden önce Halife Me'mûn zamanında yapılan seçimlerde yedinci imam olarak yerini almıştır. Ancak İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'sında yer aldıktan sonra Şam bölgesinde de yaygın şekilde okunmuş, Mısır'da aynı sistem içinde kabul görmüştür.

Hayatının sonuna kadar kıraat ve dil konusunda otorite kabul edilen Kisâî, Hârûnürreşid'le çıktığı Horasan seyahati sırasında Rey'e bağlı Renbeveyh (Erinbûye) köyünde hicrî 189'da (805) vefat etti.

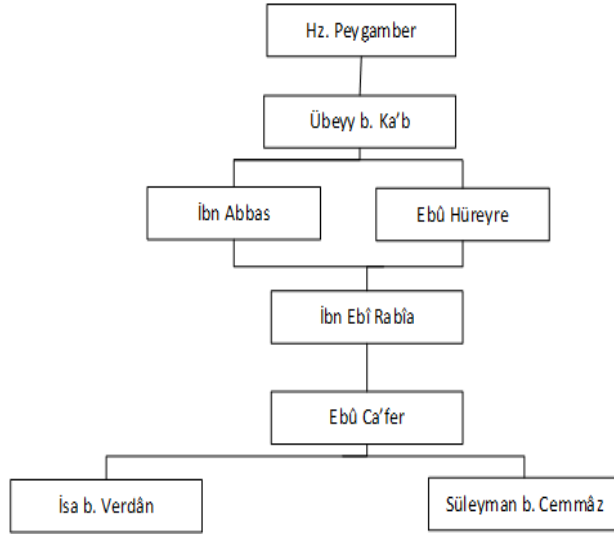
Kisâî'nin kıraatinin bazı özellikleri şöyledir:

1. Sonunda tâ-i te'nîs bulunan kelimeler üzerinde vakfederken bazı şartlarla "tâ"dan önceki harfî imâle ile okur: غشاة ، نعمة gibi.
2. موسى ، الهدى ، فنلقى gibi kelimelerde de imâle yapar.
3. هو ve هي zamirlerinden önce lâm, fâ ve vâv harflerinden biri bulunduğu zamirdeki hâ harfini sükûn ile okur: فهو ، لهو ، وهي ، وهو ، gibi.
4. المحصنات - محصنات taki "sâd"ı ve بيوت - البيوت kelimesindeki "bâ"yı kesre ile okur.
5. نعم kelimesini okurken ayn harfine kesre verir: نعيم.

8. EBÛ CA'FER (ö. 130/747-48)

أبو جعفر القارئ

Tam adı Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'kâ' el-Kârî'dir. Medine kurrâsındandır.

Ebû Ca'fer el-Kârî'nin kıraatini Hz. Peygamber'e (s.a.s) ulaştırın senedin şeması

Ebû Ca'fer'in Kıraati Hz. Peygamber'e Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbas ve Ebû Hüreyre – Übey b. Kâ'b isnadıyla ulaşmaktadır. Kıraati talebeleri İbn Cemmâz ve İbn Verdân'ın rivayetleriyle yaygınlık kazanmıştır.

Sahih ve mütevâtir kıraatler için öngörülen ve meşhur yedi imamın kıraatinde mevcut olduğu kabul edilen şartları taşıdığı görüşünden hareketle, diğer iki imam Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatleriyle birlikte, İbn Mücâhid'in (ö.

324/936) *Kitâbü's-Seb'a*'sından sonra da okunmaya devam edilen Ebû Ca'fer'in kıraati, IV. (X.) yüzyılda on kıraat konusunda tedvin edilen eserlerde yer almış, İbn Mihrân en-Nisâbü'rî (ö. 381/991) *el-Gâye fi'l-kırâ'ati'l-aşr* ve Ebû'l-Alâ el-Hemedânî (ö. 569/1173) *Gâyetü'l-ihtîşâr fi'l-kırâ'ati'l-aşr* adlı eserlerinde on imam içinde ilk sırayı Ebû Ca'fer'e vermişlerdir.

Hz. Peygamber'in vefatından elli üç yıl sonra Medine'de Mescid-i Nebevî'de Kur'an dersleri vermeye başlayan ve ölümüne kadar bu hizmeti sürdürdüğü için "Medine kıraat imamı" diye anılan Ebû Ca'fer, ramazan aylarında namazlarını kıraat mütehassısı imamların hemen arkasında kılarak cebrî okuyuşlarında meydana gelebilecek hataları düzeltmekle de görevli olmuş, Kâbe'de imamlık yaptığında arkasında Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın namaz kıldığı rivayet edilmiştir.

İbadete düşkünlüğü, hayırseverliği ve güzel Kur'an okuması ile bilinen Ebû Ca'fer, doksan yaşının üstünde iken hicrî 130 (747-48) yılında Medine'de vefat etti.

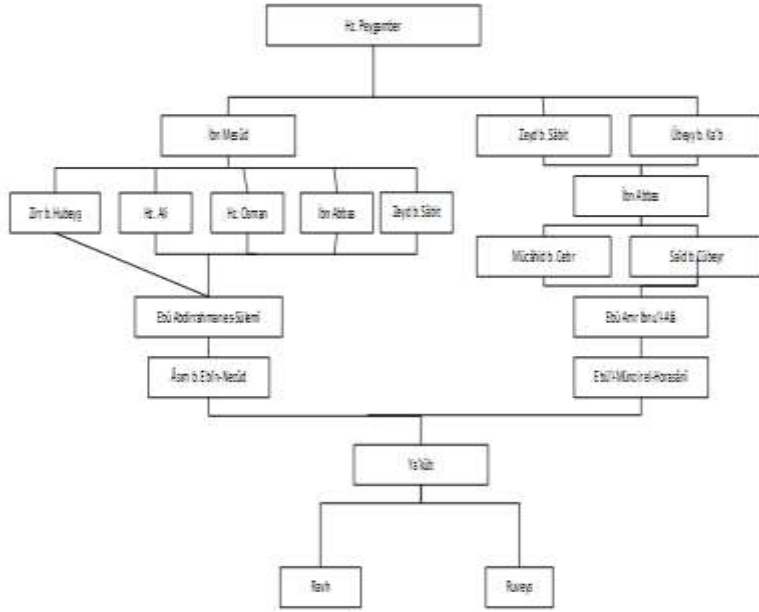
Ebû Ca'fer kıraatinin bazı özellikleri şunlardır:

1. Hurûf-ı mukattaayı hafif sekte ile okur.
2. Harekeli bir harften önce bulduklarında cemi zamirlerindeki "mim"leri sıra ile (vasıl halinde kendilerinden sonra "vav" takdir ederek) okur: عَلَيْهِمْ □ مِنْكُمْ □ مِنْكُمْ □ عَلَيْهِمْ gibi.
3. هو ve هي zamirlerini, kendilerinden önce fethalı "vav", "fâ" ve "lâm" bulunduğu "hâ"nın iskânıyla okur: هُوَ □ فَهُوَ □ هُوَ □ gibi.
4. Bazı istisnaları olmakla birlikte sâkin hemzeleri, bir önceki harfin harekesine uygun bir med harfine ibdâl eder: بِس □ بِس □ يَأْمُرُونَ □ يَأْمُرُونَ □ يُؤْمِنُونَ □ يُؤْمِنُونَ □ gibi.
5. Tenvinden veya sâkin "nun"dan sonra izhar harflerinden "hâ" (ح) veya "gayn" bulunduğu bazı istisnaları olsa da ihfâ yaparak okur: نَزَّلَا مِنْ غَفُورٍ □ نَزَّلَا مِنْ غَفُورٍ □ gibi.
6. وَكَأَيِّنْ kelimesini وَكَأَيِّنْ şeklinde okur.

9. YA'KÛB EL-HADRAMÎ (Ö. 205/821)

يعقوب الحضرمي

Ya'küb el-Hadramî'nin kıraat isnadını gösteren şema

Tam adı Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Basra kurrâsındandır.

Kıraatteki isnadları Sellâm b. Süleyman b. Münzir, Abdurrahman b. Muhaysın, Mehdî b. Meymûn ve Ebü'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân gibi hocalardan başlayıp Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Mes'ûd ve Übey b. Kâ'b gibi sahâbîlere uzanan zincirlerle Hz. Peygamber'e ulaşır.

Ravh b. Abdülmü'min, Ruveys, Velîd b. Hassân et-Tevvezî, Ebû Hâtim es-

Sicistânî, Ebû Ömer ed-Dûrî'nden kıraat tahsil etti. Özellikle Ravh ve Ruveys, Ya'küb'un kıraatî konusunda öne çıktı ve kıraat-i aşereye dair kitaplarda onun kıraatî için tercih edilen isimler oldu. Kıraatî bu iki talebesinin rivayetleriyle meşhur oldu.

Eserleri

1. *el-Câmi'*: Kıraat ihtilâflarının ele alındığı bir eserdir. Ebû Ca'fer en-Nehhâs *el-Ka'î ve'l-i'tinâf*'ında bu eserden alıntılar yapmıştır.

2. *Vakfû't-temâm*

Başka eserleri de bulunduğu kaydedilen Ya'küb'un kitaplarının günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.

Ya'küb'un kıraatî Basra ve civarında bir müddet okunmuşsa da zamanla yerini Âsım b. Behdele'nin Hafs rivayeti almış, ancak onlu sistem içinde gerek kıraat ilmine dair eserlerde gerekse bu ilmin tedrisinde günümüze kadar yerini korumuştur. Bu kıraat üzerine ilk dönemlerden itibaren eserler yazılmış olup Ebü'l-Alâ el-Hemedânî'nin *Şerhu ma'htelefe fihi aşhâbü Ebî Muhammed Ya'küb b. İshâk el-Hadramî*'si bunlardan biridir.

Ebû Amr b. Âlâ'dan sonra Basra'da kıraat imamı olan ve Basra Camii'nde uzun yıllar imamlık yapan Ya'küb el-Hadramî, Zilhicce 205'te (821) seksen sekiz yaşında Basra'da vefat etti.

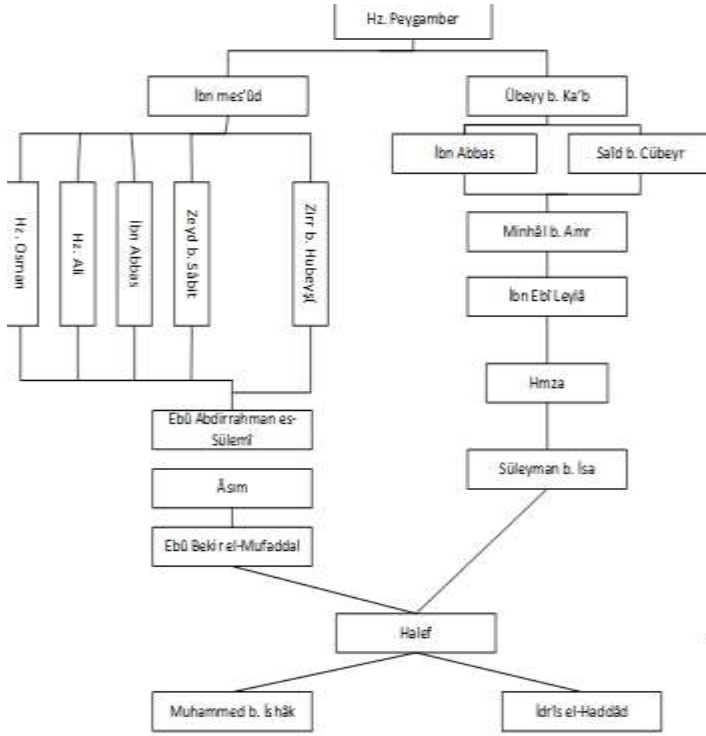
Ya'küb'un kıraatinin bazı özellikleri şöylece sıralanabilir:

1. Lâm-ı nâfiyeden sonra gelen "خوف" kelimesinin sonunu Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği her yerde fetha ile okur: "فلا خوف، ولا خوف" gibi.
2. "هو" ve "هي" zamirleriyle cem'-i müennes zamirlerini veya yâ-i müşdeddeli bazı kelimeleri vakıf durumunda ilhâk-ı hâ ile okur: "هُوَ، هُوَ، هِي، هِيَ، عَلِيَّهِنَّ، عَلِيَّهِنَّ، عَلِيَّهِنَّ، عَلِيَّهِنَّ" gibi.
3. Ruveys'in rivayetinde "الصراط، يصدفون، قيل، جبيء، سبيء" gibi kelimeleri işmâm ile okur.
4. Her ikisi de kesreli veya fethalı olan hemzelerin yan yana bulunması durumunda ikinci hemzeyi teshîl ile okur: "أأذرتهم: أهدرتهم، هولاء إن كنتم: هولاء هنكنتم" gibi.

10. HALEF B. HİŞÂM (ö. 229/844)

خلف بن هشام

Halef b. Hişam'ın kıraat isnadını gösteren şema

Tam adı Ebû Muhammed Halef b. Hişam b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr'dır.

Kırâat-i aşere imamlarından ve Hamza b. Habîb kıraatinin meşhur iki râvisinden biri olan Halef b. Hişam (ö. 229/844) Kûfe kurrâsındandır. Hamza b. Habîb'in kıraatini Süleyman b. İsa'dan, Âsım b. Behdele'nin kıraatini Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Halîfe el-A'şâ'dan ve Nâfi'in kıraatini İshâk el-Müseyyebî'den alan Halef'in isnadı Hz. Peygamber'e bu hocalarının yukarıda zikredilen yollarıyla ulaşmaktadır. Halef b. Hişam'ın kıraati talebelerinden İdrîs b. Abdülkerîm ve İshâk b. İbrâhim el-Verrâk'ın rivayetleriyle meşhur

olmuştur.

Kırâat-i seb'a imamlarından Hamza b. Habîb'in kıraatini bizzat kendisinden almamış olmasına rağmen yedi imamın kıraatlerinin râvilerini iki ile sınırlayan kaynaklarda onun iki râvisinden biri olarak tercih edilen Halef, Hamza'nın okuyuşuna aykırı biçimde çeşitli rivayetlerden yaptığı 120 yerdeki isabetli tercihleri sebebiyle de on kıraat imamından biri sayılmıştır. Onun Hamza'ya aykırı olarak yaptığı tercihleri incelediğini söyleyen İbnü'l-Cezerî, biri müstesna bunların Kûfeliler'e ve bizzat Hamza, Kisâî ve Ebû Bekir b. Ayyâş'a ait kıraatlerin dışında sayılamayacağını ileri sürmüştü de aşereye dair eserlerinde onuncu imam olarak Halef'e yer vermiştir. On imamın kıraatiyle ilgili diğer bazı kaynaklarda ise Halef yerine bir başka imam (meselâ İbn Muhaysın) tercih edilmiş ve Halef'in diğer kıraatlerden yaptığı tercihlerden "İhtiyârü Halef" başlığı altında söz edilmiştir.

Eserleri

Kaynaklarda Halef b. Hişam'ın;

1. *Kitâbü'l-Kırâ'ât* (Kitâbü Hurûfi'l-kırâ'ât),

2. *Kitâbü'l-Aded, İhtilâfü'l-meşâhif*

3. *Müteşâbihü'l-Kur'an* adlı bazı eserleri olduğu kaydedilmekte ise de bunların günümüze ulaşmış olup olmadığı bilinmemektedir.

Cehmiyye'den korunmak için gizli olarak yaşadığı bir dönemde 7 Cemâziyelâhir 229'da (2 Mart 844) Bağdat'ta vefat eden Halef Künâse Kabristanı'na defnedildi.

11. İBNÜ'L-CEZERÎ (ö. 833/1429)

ابن الجزري

Tam adı Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî'dir. (ö. 833/1429)

25 Ramazan 751'de (26 Kasım 1350) Dımaşk'ta doğdu. İbnü'l-Cezerî diye anılması Cezîre-i İbn Ömer'e (bugünkü Şırnak'a bağlı Cizre ilçesi) nisbetledir. Kur'an'ı ezberledikten sonra İbnü'l-Buhârî diye tanınan Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid'in talebelerinden hadis ve kıraat okumasının yanında İbnü's-Sellâr Abdülvehhâb b. Yûsuf, Ebû Amr b. Alâ, Hamza b. Habîb ez-Zeyyât, Ahmed b. İbrâhim et-Tahhân ve Ahmed b. Receb gibi devrin, alanında yetkin pek çok kıraat aliminden dersler almıştır.

İlk dönemlerde değişik konularda kendini yetiştirmeye çalışırken bu alanla ilgisini hiç kesmemiş, Dımaşk, Mısır ve Medine'de kırâat-i seb'a ve kırâat-i aşere ile A'meş, Hasan-ı Basrî ve İbn Muhaysın gibi imamların kıraatlerini muhtelif hocalardan tekrar tekrar okuyarak pekiştirmiştir. Kendi ifadesiyle, sadece kıraat okuduğu hocalarının sayısı kırkın üzerindedir. (Gâyetü'n-Nihâye, II, 250)

İbnü'l-Cezerî kıraat ilminin Osmanlı topraklarında neşvünema bulmasında önemli bir misyon yüklenmiştir. 798'de (10 Nisan 1396) Antakya'da bir müddet kalışı akabinde Bursa'ya geçen İbnü'l-Cezerî Yıldırım Bayezid'den büyük ilgi görek yüksek meblağda maaşla taltif edilmiş ve burada talebe yetiştirmesi sağlanmıştır. Kıraat ve hadis ilmindeki önemi dolayısıyla isnad konusunu Câmî'u'l-esânîd isimli eserinde ele almıştır. İbnü'l-Cezerî kıraat ilminde daha çok aşere konusu üzerinde durmuştur. İbn Mücâhid'in Kitâbü's-Seb'a'sı ile başlayan kırâat-i seb'a anlayışının Ebû Amr ed-Dânî'nin et-Teysîr'i ve Şâtûbî'nin Hırzû'l-emânî'si gibi eserlerle yaygınlık kazanması, sahih kıraatlerin kırâat-i seb'a dan ibaret olduğu ve Hz. Peygamber'in, "Kur'an yedi harf üzere nâzil oldu" meâlindeki hadisinde geçen "yedi harf" ile de aynı şeyin kastedildiği gibi bir anlayışın ortaya çıkması, bu sebeple kendisinden önce yazılan ve sekiz, on, on bir, on iki, on üç kıraati ihtiva eden eserlere ilgi gösterilmemesi karşısında İbnü'l-Cezerî, sahih kıraatlerden oluştuğuna inandığı aşere konusunu ciddi şekilde ele almıştır.

İbnü'l-Cezerî 5 Rebûlevvel 833'te (2 Aralık 1429) Şîraz'da Sûkuliskâfiyyîn'de bulunan evinde vefat etti ve kendi yaptırdığı Dârül-Kur'an'da defnedildi.

Eserleri

İbnü'l-Cezerî'nin çalışmaları için Muhammed Mutî' el-Hâfız seksen yedi eseri ihtiva eden bir liste vermiştir (el-İmâm Şemsüddîn İbnü'l-Cezerî, s. 7-51). Ali Osman Yüksel'in düzenlediği listede ise 100 kitap ve risâle bulunmaktadır (İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr, s. 201-203).

Kıraat alanına dair kaleme aldığı eserlerden bazıları şunlardır:

1. en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr: Müellifin on kıraatle ilgili en geniş çalışmasıdır.
2. Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr: en-Neşr'in 799 (1397) yılında manzum hale getirilmiş şekli olan eser 1019 beyit ihtiva etmektedir.
3. Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr (et-Takrîb fi muhtaşari'n-Neşr): en-Neşr'in muhtasarı olan bu eser özellikle talebelere kolaylık sağlamak üzere kaleme alınmıştır. On imamın kıraati ikişer râvi, her râvi ikişer tarik ve her iki tarik de yine ikişer tarik sınırları içinde ele alınmıştır.
4. ed-Dürre fıkırâ'âti's-selâseti'l-mütemmîme li'l-aşere (ed-Dürretü'l-ma'niyyetü'l-muğıyye fi kırâ'âti'l-e'immeti's-selâseti'l-merzıyye li-tetmîmi'l-kırâ'âti'l-aşr): Şâtûbî'nin Hırzû'l-emânî'sindeki yedi kıraati on kıraate tamamlamak üzere aynı vezinle kaleme alınan eser 240 beyitten meydana gelmektedir.
5. Tahbîrüt-Teysîr fi kırâ'âti'l-e'immeti'l-aşere: Bu eser Ebû Amr ed-Dânî'nin yedi kıraate dair kaleme almış olduğu et-Teysîr adlı eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır. Müellif bu eserde yedi imamın kıraatine Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerini de dercetmiş, ayrıca eseri tashih, tavzih ve kısmen ikmal etmiştir.
6. et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd: 5 Zilhicce 769'da (22 Temmuz 1368) tamamlanan ve tecvid konularının kısa bir mukaddimeden sonra on bölüm halinde incelendiği bu eser ilk defa Mısır'da basılmıştır.
7. Muḳaddimetü'l-Cezerî fimâ yecibü 'ale'l-kârî'i en ya'lemehû (el-Muḳaddimetü'l-Cezeriyye, el-Cezeriyye, Muḳaddime fi't-tecvîd). On dokuz babdan oluşan toplam 109 beyitlik bu eserde mehâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf, terkîk, tefhîm, idgam, lahn, gunne, medler, vakıf, hemze gibi konular incelenmektedir.
8. Müncidü'l-muḳri'in ve mürşidü't-tâlibîn: Yedi babdan oluşan ve telifi 25 Receb 773'te (1 Şubat 1372) Dımaşk'ta tamamlanan eserde kıraat, kârî ve muḳri terimleriyle mütevâtir, sahih ve şâz kıraatler, aşerenin kıraat ilmindeki yeri ve bu konuyla ilgili tartışmalar ele alınmaktadır.

12. DÂNÎ (ö. 444/1053)

الداني

Tam adı Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî'dir.

Hicrî 371 yılında (981) Kurtuba'da doğdu. Önceleri İbnü's-Sayrafî diye anılmakta iken uzunca bir süre yaşadığı Dâniye'ye nispetle Dâni nisbesiyle meşhur oldu. Tahsil hayatına on dört yaşında başlayan Dâni Kurtuba, İstice (Ecija), Beccâne (Pechina), Sarakusta (Zaragoza) ve diğer sahil şehirlerinde pek çok hocadan ders aldı. Doğu ülkelerindeki âlimlerden faydalanmak üzere Kayrevan, Mısır, Mekke ve Medine'ye ilmî seyahatler yaparak bu beldelerde birçok hocadan kıraat, tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimleri tahsil etti.

Ebû Amr ed-Dânî, pek çok hocası arasında Ubeydullah b. Seleme el-Yahsubî, Abdülazîz b. Ca'fer, Fâris b. Ahmed el-Hımsî, Tâhir b. Abdülmü'min el-Halebî ve Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî'den Kur'an ve kıraat; Halef b. İbrâhim el-Hâkânî'den kıraat, hadis ve fıkıh; Hasan b. Süleyman el-Antâkî'den kıraat ve tefsir; dayısı Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî'den kıraat, Arapça ve ferâiz; Ali b. Muhammed el-Maârifî'den de hadis ve fıkıh okumuştur.

Yetiştirdiği talebeleri arasında kendi oğlu Ebü'l-Abbas Ahmed b. Osman, ayrıca Abdurrahman b. Muhammed el-Kurtubî, Halef b. İbrâhim et-Tuleytî, Abdullah b. Sehl el-Mürsî, Muhammed b. Halef el-Kurtubî ve Ebû Dâvûd Süleyman b. Necâh gibi isimler zikredilebilir.

Kaynaklarda dindarlığı ve ilimdeki kudreti yanında üstün bir zekâ ve kuvvetli hâfizaya sahip olması ile övülen Dâni'ye "Gördüğüm her şeyi yazdım, yazdığım her şeyi ezberledim ve ezberlediğim hiçbir şeyi unutmadım" sözü nispet edilmektedir.

Dâni gerek kendi zamanına kadar telif edilmiş kitaplarda bulunan, gerekse şifahî olarak kendisine ulaşan bilgileri ilmî süzgeçten geçirerek eserlerinde toplamış, bugüne kadar gelmeyen pek çok kitabın ve ağızdan ağıza nakledilen bilgilerin sağlam ve güvenilir bir kaynağı olmuştur.

Eserleri

Ebû Amr ed-Dânî'nin 120 kadar eseri olduğu ve bunların isimlerini kendisinin bir urcûze içinde zikrettiği kaydedilmektedir. Gânim Kaddûrî Hamed, Dâni'nin 119 eserini ihtiva eden ve kimin tarafından hazırlandığı bilinmeyen Câmiu'l-Ezher Kütüphanesi'ndeki üç varaklık bir listeyi müellifin et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd adlı kitabının başında neşretmiştir. Bu listenin incelemesinden kıraat ilmi yanında akaid, hadis usulü ve tabakat konularında da telifleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Dâni'nin günümüze ulaşan önemli eserleri şunlardır:

1. Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâ'âti's-seb': Kıraate dair yazdığı en büyük eseridir. Kitap üzerinde Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Kemal Atik tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır.
2. et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb': Müellifin yedi kıraate dair yazdığı en meşhur ve muhtasar eseridir.
3. el-Muḥkem fi naḳḩi'l-meşâḩif: Mushaf'ın noktalanması ve harekelenmesi hakkında olup İzzet Hasan tarafından yayımlanmıştır (Dımaşk 1960).
4. el-Muḳni' fi ma'rifeti mersûmi meşâḩifi ehli'l-emşâr: Mushaf'ın imlâsına dair olan bu eser Otto Pretzl (İstanbul 1932), Muhammed Ahmed Dehmân (Dımaşk 1940) ve Muhammed Sâdık Kamhâvî (Kahire 1978) tarafından neşredilmiştir.
5. el-Müktefâ fi'l-vaḳfi ve'l-ibtidâ: Câyid Zeydân Muhlif (Bağdad 1403/1983) ve Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlı'nın (Beyrut 1404/1984) tahkikleriyle neşredilmiştir.
6. et-Ta'rif fi'ḩtilâfi'r-ruvât 'an Nâfi': Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî'nin tahkikiyle (Rabat 1403/1982) yayımlanmıştır.

13. İBN MÜCÂHİD (ö. 324/936)

ابن مجاهد

Tam adı Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî'dir.

Rebîülâhir 245'te (Temmuz 859) Bağdat'ta Sûkulataş mahallesinde doğdu, bu mahalleye nisbetle Ataşî diye de anılır. Meşhur ve mütevâtir kabul edilen kıraatleri konunun otoritelerini ikna edecek kurrâ seçimiyle (Nâfi' b. Abdurrahman, Ebû Amr b. Alâ, Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Kesîr, Âsım b. Behdele, Hamza b. Habîb, Ali b. Hamza el-Kisâî) Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât adlı eserinde bir araya getirip üzerinde ittifak edilen bir zemin üzerine oturarak kıraat ilmine en somut sayılabilecek hizmetini yapmıştır.

Hayatını Bağdat'ta geçirdiği anlaşılan İbn Mücâhid, Ebü'z-Za'râ Abdurrahman b. Abdûs'tan Kur'an ve kıraat dersleri aldı ve bu zattan arz yoluyla Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraati için yaklaşık yirmi; Ebû Amr b. Alâ, Hamza b. Habîb ve Ali b. Hamza el-Kisâî kıraatleri için de birkaç hatim indirdi. (Kitâbü's-Seb'a, s. 88, 98, 99; Zehebî, Ma'rifetü'l-kurrâ', I, 468) Ayrıca kıraat ilmini Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin talebesi Ebû Eyyûb el-Hayyât'tan tahsil etmiş olan Abdullah b. Kesîr el-Müeddib ve Halef b. Hişâm'ın râvisi İdrîs b. Abdülkerîm'den bu alanda istifade etti. 279 (893) yılında hac maksadıyla gittiği Mekke'de birkaç gün Kumbül'ün evinde kalarak ondan Ebû Ma'bed İbn Kesîr'in kıraatini öğrendi. (Kitâbü's-Seb'a, s. 92; Zehebî, Ma'rifetü'l-kurrâ', II, 533-535)

İbn Mücâhid'in yetiştirmiş olduğu öğrenciler arasında Ebû Tâhir Abdülvâhid b. Ebû Hâşim, Sâlih b. İdrîs, Ebü'l-Ferec eş-Şenebûzî, Abdullah b. Hüseyin es-Sâmerrî, Dükkî, Ali b. Hüseyin el-Gadâirî gibi kıraat alimleri bulunmaktadır.

İbn Mücâhid şâz sayılan kıraatleri okuyanlarla mücadele ederek onları bu tutumlarından vazgeçirmeye çalışmış, konuyu siyasî otoritenin müdahalesini sağlayacak noktaya kadar taşıyarak İbn Şenebûz ve İbn Miksem el-Attâr gibi Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve diğer bazı sahâbîlerden rivayet edilen şâz kıraatleri icra eden kurrânın engellenmesini sağlamıştır. (Ebû Şâme, s. 186 vd.; Zehebî, Ma'rifetü'l-kurrâ', II, 549 vd., 589 vd.).

İbn Mücâhid 20 Şâban 324'te (13 Temmuz 936) vefat etti.

Eserleri

1. Kitâbü's-Seb'a: Bu eser Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât adıyla ve Şevkî Dayf'ın tahkikiyle (Kahire 1972, 1980) neşredilmiştir.
2. İhtilâfü kurrâ'i'l-emşâr: Günümüze ulaşan bu eserin bir nüshası Dublin'de (Chester Beatty Library, nr. 4930) bulunmaktadır. (Sezgin, I, 14).
3. Kitâbü's-Şevâz fi'l-kırâ'ât: İbn Cinnî, el-Muhtesab fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât ve'l-îzâhi 'anhâ adlı eserinde (nşr. Ali en-Necdî Nâsif – Abdülfettâh İsmâil Şelebî, Kahire 1386/1966) bu kitaptan alıntılar yapmıştır.

İbn Mücâhid'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: el-Kırâ'âtü'l-kebîr, el-Kırâ'âtü's-şagîr, Kitâbü'l-Yâ'ât, Kitâbü'l-Hâ'ât, Kırâ'atü Ebî 'Amr, Kırâ'atü İbn Keşîr, Kırâ'atü 'Âsım, Kırâ'atü Nâfi', Kırâ'atü Hamza, Kırâ'atü'l-Kisâ'î, Kırâ'atü İbn 'Âmir, Kırâ'atü'n-nebî, İnfirâdû'l-kurrâ'i's-seb'a, Kırâ'atü 'Alî b. Ebî Tâlib, İhtilâfü'l-kırâ'ât ve taşrifü vücûhihâ (İbnü'n-Nedîm, s. 154; İbn Hayr, s. 23-24).

14. MEKKÎ b. EBÎ TÂLİB (ö. 437/1045)

مكي بن أبي طالب

Tam adı Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî'dir.

23 Şâban 355'te (14 Ağustos 966) Kayrevan'da dünyaya geldi. On üç yaşında iken Kahire'de hesap ve dil derslerine devam etti. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. 377'de (987) ikinci defa Mısır'a gitti ve aynı yıl hac görevini de ifa etti. 378 (988) yılında Ebü't-Tayyib İbn Galbûn'dan kıraat okudu. Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Üdfüvî'den tefsir ve nahiv dersleri aldı. 387'de (997) Mekke'ye gitti ve 390 (1000) yılının sonuna kadar burada kalarak Ebü'l-Hasan el-Abkasî, Ebü't-Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Cibrîl el-Uceyfi, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah es-Sekatî ve Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhim el-Mervezî gibi âlimlerin derslerinden istifade etti. Receb 393'te (Mayıs 1003) Endülüs'e geçerek önce Kurtuba'da (Córdoba) Mescidü'n-Nühayle'de sonra da Kurtuba'da (Córdoba) Mescidü'n-Nühayle'de kıraat dersleri verdi. Kıraat alanında zamanının yetkin şahsiyetlerinden olan Mekkî b. Ebî Tâlib Abdullah b. Sehl, İbnü'l-Beyyâz diye tanınan Yahyâ b. İbrâhim, Muhammed b. Ahmed b. Mutarrif el-Kinânî, İbn Şüreyh, Mûsâ b. Süleyman el-Lahmî, İbnü't-Tallâ' ve Hâzim b. Muhammed gibi kıraat alanında ciddi müktesebata vakıf pek çok talebe yetiştirmiştir.

Güzel ahlâkı ve mütevazî kişiliğiyle tanınan Mekkî b. Ebû Tâlib 2 Muharrem 437'de (20 Temmuz 1045) vefat etmiştir.

Eserlerinden bazıları

1. el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Ḳur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih: Bir rivayet tefsiri olan, müellifin Arapça'ya ve kıraat ilmine vukufu sebebiyle ayrı bir değer kazandığı belirtilen eserin yazma nüshaları üzerinde Ahmed Hasan Ferhât tahkik çalışması yaptığını ve bu çalışmanın yakında neşredileceğini belirtmektedir (Mekkî b. Ebî Tâlib ve tefsîrû'l-Ḳur'ân, s. 7). Hocası Üdfüvî'nin el-İstignâ fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân adlı eserinden geniş çapta yararlanan müellif Mu'tezile'nin görüşlerini cerhetmeye çalışmış, muhtelif kaynaklardan yaptığı nakiller yanında herhangi bir tenkide tâbi tutmadan İsrâiliyat'a da yer vermiştir (a.g.e., s. 274, 336).

2. Tefsîrû'l-müşkil min ġarîbi'l-Ḳur'ân: 389'da (999) Mekke'de kaleme alınan eser bu adla Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad 1985), Kitâbü Tefsîri'l-müşkil min ġarîbi'l-Ḳur'âni'l-'azîm adıyla Muhyiddin Ramazan (Amman 1985), Tefsîrû'l-müşkil min ġarîbi'l-Ḳur'âni'l-'azîm 'ale'l-icâz ve'l-ihtîşâr adıyla Hüdâ et-Tavîl el-Mar'aşlî (Beyrut 1408/1988) tarafından yayımlanmıştır.

3. Müşkilü i'râbi'l-Ḳur'ân: 391 (1001) yılında Kudüs'te yazılan, pek çok dilci ve nahivcinin görüşlerine yer verilen eser İbn Atıyye el-Endelüsî, İbnü's-Şecerî, Kemâleddin el-Enbârî, Ukberî, İzzeddin İbn Abdüsselâm, İbn Usfûr el-İşbilî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Ebû Hayyân el-Endelüsî gibi âlimlerin dil ve tefsire dair eserlerinin belli başlı kaynaklarından biridir. (Hâtim Sâlih ed-Dâmin, L/2 [1975], s. 440)

3. Müşkilü i'râbi'l-Ḳur'ân: Hicrî 391 (1001) yılında Kudüs'te yazılan, pek çok dilci ve nahivcinin görüşlerine yer verilen eser İbn Atıyye el-Endelüsî, İbnü's-Şecerî, Kemâleddin el-Enbârî, Ukberî, İzzeddin İbn Abdüsselâm, İbn Usfûr el-İşbilî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Ebû Hayyân el-Endelüsî gibi âlimlerin dil ve tefsire dair eserlerinin belli başlı kaynaklarından biridir. (Hâtim Sâlih ed-Dâmin, L/2 [1975], s. 440)

15. el-MANSÛRÎ (ö. 1134/1722)

Tam adı Ali b. Süleyman el-Mansûrî'dir.

On yedinci yüzyılın başlarında Mansûra şehrinde doğmuştur. el-Mansûrî on yaşında hafızlığını bitirmesi sonrasında eğitimini Ezher'de sürdürmüştür. İcazetnamesinde Câmiu'l-Ezher'de bir müddet bulunup burada bir takım ilimleri tahsil ettiğini bildiren el-Mansûrî'nin, bahsi geçen yerde okuduğu ilim dallarından biri de kıraattir. el-Mansûrî icazetnamesinde kârî ve müderrislik vasıflarını haiz Sultan el-Mezzâhî'den (ö. 1075/1664) tüm rivayet ve tarihleriyle beraber on kıraati tahsil edip yine aynı kişiden Şâtıbiyye, Râiyye ve Tayyibe dersleri aldığını, ayrıca on kıraatin haricinde şaz kıraatler olarak bilinen dört kıraati de tahsil ettiğini bildirir. Sultan el-Mezzâhî'nin yanı sıra devrinin önde gelen kıraat âlimlerinden Bakarî'den de kıraate dair ders alan el-Mansûrî, kendi deyimiyle el-Bakarî'den tüm kıraat kitaplarını okumuştur. el-Mansûrî'nin kıraatle ilgili ders aldığı hocalarından bir diğeri de zamanının hadis ve kıraat ilmi otoritelerinden Nûruddîn Ali eş-Şebrâmellisî'dir (ö. 1087/ 1676).

XVII. yy. âlimlerinden Ali b. Süleyman el-Mansûrî, ilmi birikimi, talebeleri, eserleri ve kazandırdığı Mısır tariki vesilesiyle Osmanlı ilim dünyasında önemli bir yere sahiptir. Kendisi Osmanlı kıraat ilminde iki ana akımdan biri olan Mısır tarihinin Osmanlı'ya getirilmesine ve burada kökleşmesine vesile olan kişidir. Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Osmanlı kıraat ilminde Mısır tarihinin teşekkülünde müstesna bir yerinin olduğu, gerek eser yazmak gerekse öğrenci yetiştirmek yoluyla kendinden önceki kıraat birikiminin sonraki nesillere aktarımında büyük rol oynadığını söylemek mümkündür. Mısır tarihine mensup kişilerin icâzetnâmelerinde daha ziyade el-Mansûrî'nin isminin yer alması bu durumun göstergesidir.

İstanbul'un reîsülkurrâsı olan el-Mansûrî, doksanlı yaşlarda hicrî 1134 (1722) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Eserleri

Ali bin Süleyman el-Mansûrî'nin kıraate dair eserleri daha ziyade bu ilmin tahrîrât kısmı ile dâd harfine dairdir. Bununla birlikte, tekbirler gibi kıraat ilminin birtakım meselelerine dair risâleleri de mevcuttur.

1. *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*. Eserin isminin kütüphanelerde Risâle fimâ yetealleku bi ba'zî'l-âyât min tariki Tayyibeti'n-Neşr, Tertîbü'l-kırâ'ât, Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât fimâ teyessera mine'l-âyât fi vücûhi'l-kırâ'ât, şeklinde kaydedildiği de görülmektedir.

2. *Hallü mücmeli't Tayyibât*. Bu manzum eser, Kur'ân-ı Kerîm'i tecvidli bir şekilde dinleyen, okuyan (kârî) için lazım olan ve İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'inde mücmel olarak zikredilen bazı hususlar hakkında kaleme alınmıştır.

3. *Reddü'l-ilhâd fi'n-nutki bi'd-dâd ile Risâletü'r-reddiyye fi risâlet-i İbn Ğanem*: Dâd harfine dair olan bu risaleyi yazma sebeplerinden biri olarak yaşadığı dönemde neredeyse tüm beldelerde ض harfinin yanlış bir şekilde telaffuz edilmesini zikretmektedir.

4. *Risâle fi's-suâl ve'l-ecvibe*: Eser, kıraat ilmine dair bazı meseleler ve bu meselelerin çözümleriyle ilgilidir.

5. *Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvîhi'l-Elfiyye*: Eserde nahve dair ekoller ve nahiv ilminde önde gelen kişilerin görüşlerine yer verilmiştir.

6. Tekbir Risalesi: Eser, kıraat ilminde başlangıç seviyesinde olanların istifade edebileceği, ileri seviyede olanların ise bildikleri bazı meseleleri hatırlama hususunda yararlanabileceği tarzda ele alınmıştır.